

УДК 140.8:338.482

DOI: 10.33813/2224-1213.18.2019.3

Коценко Катерина Федорівна,

кандидат географічних наук, доцент
кафедри регіоналістики і туризму,
Київський національний економічний університет
ім. Вадима Гетьмана
ekotsenko@ukr.net

Громоздова Лариса Василівна,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри регіоналістики і туризму,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана
gromozdovag@gmail.com

СІЛЬСЬКИЙ ТА ЕКОЛОГІЧНИЙ ТУРИЗМ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА РОЛЬ У ПІДВИЩЕННІ РІВНЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

Метою статті є аналіз сучасних тенденцій розвитку сільського та екологічного туризму в Україні як підприємницької діяльності в сільській місцевості, дослідження його впливу на розвиток сільських територій та проблеми, що виникають в його організації. **Методологія** дослідження полягає у використанні сукупності методів: діалектичного, статистичного, історичного та порівняльного. Саме аналіз досвіду розвитку сільського туризму в країнах Західної і Східної Європи переконує в необхідності розвитку сільського та екологічного туризму в сільській місцевості. **Наукова новизна** отриманих результатів полягає у розкритті чинників, що сприяють розвитку сільського та екологічного туризму в Україні, дослідження ролі кластерних моделей його організації, а також значення підвищення рівня підприємницької освіченості селян у вирішенні проблем його динамічного розвитку в умовах кризових явищ. **Висновки.** Нині у сільській місцевості є достатній фонд

житла для розвитку зеленого туризму, але для його організації потрібна переконлива інформація про можливість залучення сільських жителів до рекреаційно-туристського підприємництва, переконання в перевагах проведення такої діяльності. Також це свідчить про необхідність підвищення загальної та професійної освіти, підприємницької освіченості селян-фермерів.

Ключові слова: сільський туризм, екологічний туризм, кластерні моделі розвитку сільського туризму, чинники, що сприяють розвитку сільського туризму, підприємницька освіченість селян-фермерів.

Коценко Катерина Федоровна,
кандидат географічних наук, доцент кафедри регіоналістики
і туризму, Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана

Громоздова Лариса Васильевна,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри регіоналістики і туризму, Київський національний
економічний університет імені Вадима Гетьмана

Сельский и экологический туризм: современные тенденции и роль в повышении уровня социально-экономического развития сельского населения Украины

Цель статьи – проанализировать современные тенденции в развитии сельского и экологического туризма в Украине как предпринимательской деятельности в сельской местности, исследование его влияния на развитие сельских территорий и проблемы, которые возникают при его организации. **Методология** исследования заключается в использовании комплекса методов: диалектического, статистического, исторического и сравнительного. Анализ опыта развития сельского туризма в странах Западной и Восточной Европы убеждает в необходимости развития сельского и экологического туризма в сельской местности. **Научная новизна** полученных результатов заключается в раскрытии факторов, которые способствуют развитию сельского и экологического туризма в Украине, исследование роли кластерных моделей его организации, а также значение повышения уровня предпринимательской образованности крестьян в решении проблем развития сельского туризма в условиях кризисных явлений. **Выводы.** Ныне в сельской местности есть достаточный фонд жилья для развития сельского туризма, но для его организации необходима убедительная информация о возможности привлечения сельских жителей к рекреационно-туристическому предпринимательству, убеждение в преимуществах проведения такой деятельности. Это также свидетельствует о необходимости повышения общего и профессионального образования, предпринимательской образованности крестьян-фермеров.

Ключевые слова: сельский туризм, экологический туризм, кластерные модели развития сельского туризма, факторы, которые способствуют развитию сельского туризма, предпринимательская образованность крестьян-фермеров.

Kotsenko Kateryna,
Candidate of Geographic Sciences, Associate Professor,
National University of Economics.

Gromovdovaya Larisa,
Candidate of Sciences (Economics), associate professor Associate Professor of
the Department of Regional Studies and Tourism
Kyiv National Economic University the name of Vadim Getman.

Rural and ecological tourism: modern tendencies and role in the increase of level of socio-economic development of rural population of Ukraine

The aim of the article is an analysis of modern tendencies at development of rural and ecological tourism in Ukraine as to the type of entrepreneurial activity in rural localities, research of his influence on development of rural territories, and problems, that arise up in his organization. **Research methodology** consists in the use of totality of methods : dialectical, statistical, historical and comparative: exactly the analysis of experience of development of rural tourism in the countries of Western and East Europe convinces of necessity of development of rural and ecological tourism for rural localities. **The scientific novelty** of the got results consists in opening of factors that assist to development of rural and ecological tourism in Ukraine, research of role of cluster models of his organization, and also value of increase of level of enterprise form of peasants, in the decision of problems of him dynamic development in the conditions of the crisis phenomena. **Conclusions.** For today in rural locality there is a sufficient fund of accommodation for Development of green tourism, but for his organization convincing information is needed about possibility of bringing in of villagers to the recreational-tourist enterprise, convinced of advantages of realization of such activity, that testifies to the necessity of increase of universal and professional education, enterprise form of peasants-farmers

Keywords: rural tourism, ecological tourism, cluster models of development of rural tourism, factors that assist to development to rural tourism, enterprise form of peasants-farmers.

Постановка проблеми. У сучасному світі спостерігаються зміни у розвитку туристичної індустрії: характерне зміщення масового туристичного інтересу від звичайних поїздок з метою пасивного відпочинку до більш змістовних та пізнавальних подорожей. Так, на зміну застарілій концепції трьох “S” (“Sun-Sea-Sand”) – сонце-море-пісок поступово приходить концепція трьох “L” (“Landscape – Lore – Leisure”) – пейзажі, традиції, дозвілля.

Проживання населення України здебільшого у великих містах з неминучими проблемами забрудненості, перенаселення, надмірною інтенсивністю життя породило у міських жителів гостру необхідність відпочинку у сільській місцевості, або відвідання малозаселених територій, особливо, де є озера, гори, чисті ріки, живописні ландшафти та інші переваги територій з помірним антропогенним навантаженням. Такий вид туризму назвали «зелений», і його роль у світі зростає. За даними Всесвітньої туристичної організації зелені подорожі займають в окремих країнах від 7% до 20% у загальному обсязі туристичних поїздок. Актуальним є розвиток сільського зеленого туризму в периферійних сільських районах України, де міграційні процеси не тільки залишили село без робочих рук, особливо молодих, а й вивільнили значний фонд житла, яке може бути легко трансформоване в «агрооселю», сільський готель чи кемпінг у сільській зоні. За даними ООН, прибутки від сільського зеленого туризму у всьому світі становлять майже третину надходжень від світової туристичної індустрії. В Україні увага до зеленого туризму науковців і фермерів посилилась у зв'язку з підписанням Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, в основу якої покладено три принципи: а) повага до самобутності та інтересів місцевих громад, особливо у

сільській місцевості; б) важливість культурної спадщини; в) чітка взаємодія між туризмом та захистом довкілля.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Організації сільського зеленого туризму протягом останніх років присвячено і статті, і монографії. Варто відзначити роботи М.П. Мальської, В.В. Худо, Ю.С. Занько, М.Й. Малік, С.В. Коробка, С.В. Мельниченко та ін. Важливу роль у висвітленні питань організації сільського туризму відіграв посібник М.Й. Рутинського і Ю.В. Зінько «Сільський туризм».

У публікаціях і вітчизняних, і зарубіжних дослідників є розбіжності і в назві, і в суті цього явища – відпочинку в умовах природного середовища. Найчастіше використовують поняття «зелений сільський», «екологічний» туризм, «агротуризм», «агроекотуризм». Деякі автори вважають, що ці поняття тотожні. Зокрема М.П. Мальська, В.В. Худо, Ю.С. Занько стверджують, що поняття «екологічний туризм», «зрівноважений туризм» і «зелений» туризм мало чим відрізняються.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. За визначенням Всесвітньої туристичної організації (UNWTO) сільський туризм – це сегмент туристичного ринку, відмінною рисою якого є рекреаційні види діяльності на природі в привабливій сільській місцевості, на природних територіях, які оберігаються. Цей сегмент включає в себе різні види діяльності: від наукового туризму, спостережень за дикою природою та фотографування до споживчої діяльності (рибальство, полювання), а також спорт і пригодницький туризм. На наш погляд, «зеленим» туризм може називатися тоді, коли відпочинок організовано у природному середовищі. Однак для сільського «зеленого» туризму характерним є проведення вільного часу в середовищі, якому притаманна відповідна забудова, сільський побут, мальовничий ландшафт, а видами відпочинку можуть бути пішохідні, велосипедні чи кінні прогулянки, спортивні та оздоровчі подорожі, полювання і рибальство. Це поняття дещо ширше, ніж «агротуризм», який безпосередньо пов'язаний із сільським фермерським господарством, відпочинок передбачає участь у господарських роботах на селі, а також знайомство міських дітей з окремими галузями рослинництва та тваринництва. Крім того, сільський туризм передбачає можливість займатися активними формами відпочинку: прогулянки велосипедами, екологічними стежками, катання на конях, рибальство та ін. До того ж, важливо для міських жителів мати здорове харчування: практично в кожній області України є традиційні страви, приготовлені в печі, в глиняних горщиках, із свіжих продуктів. Сільський туризм прибутковий: сім'я фермерів може отримувати постійно 20-30% доходу від сільського туризму як додаток до основної діяльності, навіть без особливих капіталовкладень.

В європейських країнах сільський туризм став активно розвиватися після війни: саме сільський зелений туризм за рахунок додаткових робочих місць дозволив уникнути репресивності в розвитку сільських територій. Ідея сільського туризму появилася у Франції: після війни уряд виділив спеціальні гранти, які дозволили перетворити напівзруйновані фермерські будинки в котеджі для туристів.

Сільський туризм значно поширився у європейських країнах: Португалії, Британії, Іспанії, Італії та на Кіпрі. В Британії зелений і сільський туризм активно розвиваються, оскільки після закінчення традиційних джерел прибутків у фермерських господарствах туристи стають для сільського населення основним засобом виживання.

Розвитку сільського зеленого туризму в Україні сприяє декілька факторів:

1. Потужний міграційний процес сільського населення в міста обумовив не тільки порушення родинних зв'язків, а й унеможливив у більшості випадків колишньому сільському жителю прийняти місто як комфортну екологічну нішу. Існує тенденція колишніх сільських жителів проводити свята та відпустку у сільській місцевості, особливо за умови, що там залишилися родичі, які потребують допомоги у сільськогосподарських роботах.

2. Село – надійний постачальник продовольства, якісного і дешевого.

3. Із розвитком індустріалізації та транспорту зросло забруднення води і повітря у містах, збільшилась інтенсивність життя міського жителя. Це сприяло попиту на тиху, екологічно чисту місцевість, де можна було б відновити свої сили.

4. Потік туристів до сільської місцевості зростає за рахунок міських жителів, які потребують не тільки відпочинку, а й бажають ознайомити своїх дітей з основами сільського господарства.

5. Сільський туризм став масовим завдяки доступності для людей з різними, навіть невеликими, прибутками.

В Україні для зеленого туризму характерним є динамічне зростання, і це зумовлено, з одного боку, тим, що в умовах кризових явищ та низьких доходів для більшості населення доступним є відпочинок у приватних господарствах сільської місцевості, а з іншого – майже 60% жителів українського села перебувають за межею бідності. Тому виникає необхідність пошуків сфер діяльності, які могли б забезпечити хоча б прожитковий мінімум. У світі сільський зелений туризм за обсягом прибутків розглядається як альтернатива сільському господарству.

Майже всі регіони України мають високий рівень природних ресурсів для розвитку зеленого туризму: м'який клімат, мальовничі пейзажі тощо. В Україні є багато маловідомих місць, які можуть стати при належній організації та рекламі важливим додатковим чинником привабливості у виборі місця відпочинку в сільській місцевості.

Сільський туризм має привабливі перспективи для розвитку українського села. Тому що туризм за своєю природою тяжіє до утворення кластерів – моделі підприємництва, яка може об'єднувати різні види діяльності селян: до власника сільської садиби для розміщення туристів приєднуються, зокрема, й власники засобів харчування, виробники сувенірної продукції та ін.

Важливе значення для успішного функціонування туристичного кластеру в сільському туризмі є створення розважальних чи освітніх програм, проведення фестивалів, ярмарок тощо. На Дніпропетровщині в козацькому хуторі «Галушківка» проводять для гостей май-

стер-класи із петриківського розпису, гончарства чи виготовлення ляльок-мотанок. Це дає можливість задіяти понад 10% жителів села. На Богуславщині в селі Дибинцях туристів приваблює гончарне мистецтво.

Унікальним прикладом туристичного кластеру в сільському туризмі є музейний комплекс «Старе село» на базі села Колочава в Закарпатській області. Тут створено перший у Закарпатті сільський музей архітектури та побуту, відтворено село давньої Верховини з колочавських експонатів, що дало можливість ознайомити туристів із 300-річною історією місцевих жителів. До туристичного кластеру «Старе село» входять 10 музеїв, 20 пам'ятників і скульптурних композицій, 50 історичних місць. Це дало роботу 150 сільським людям. Колочавський туристичний кластер забезпечує проживання на території музею, в його межах є можливість проводити святкові вечори з живою музикою, бенкети, театралізовані дійства, катання на конях та на мотодрезині тощо. Щороку проводять свято ріплюнки (унікальна страва на основі вареної картоплі та кукурудзяного борошна), майстер-класи сироваріння. В березні зацвітають крокуси, що приваблює потоки туристів.

Нині від 100 до 400 садиб у кожній області: Івано-Франківській, Львівській, Закарпатській і Чернівецькій – приймають туристів. Звичайно, головна перевага – це унікальні природні умови: чисті і красиві гірські озера, походи у гори, а також на полонини для знайомства із життям пастухів. Однак, варто відзначити багатство та унікальність кожного регіону України: Шевченківські місця у Черкаській області, пам'ятки трипільської культури – в Київській, місця козацької слави – на Хортиці, петриківський розпис – у Дніпропетровській області, колоритні ярмарки на Полтавщині, фестиваль OPERAFEST TULCHYN у Вінницькій, фестиваль повітряних кульок у Кам'янці-Подільському та ін.

Відсутність державних програм з розвитку сільського туризму не сприяє його розвитку, хоча депутати Верховної Ради України ухвалили у першому читанні законопроект про сільський туризм.

Особливим видом зеленого туризму є «екологічний туризм», або зрівноважений туризм. Цей вид відпочинку передбачає відвідання місць, де збереглися екосистеми зі своїми первісними особливостями, або яких мало торкнулася антропогенна діяльність. За даними Міжнародного товариства екотуризму (The International Ecotourism Society, IES) частка екологічного туризму у загальному обсязі міжнародного різна для різних країн і регіонів і становить від 20% до 60%.

На парламентських слуханнях про проблеми розвитку туризму в Україні у квітні 2016 року відзначалося, що співвідношення фактичної площі природно-заповідного фонду до площі держави залишається одним з найнижчих у Європі і становить 6,3%, тоді як в країнах ЄС – 21 %, у світі – 15%.

Сільський туризм відіграє роль стаціонарного відпочинку, тоді як екологічний знайомить з особливостями екосистем, які мало зазнали антропогенного впливу. При цьому сільські оселі можуть бути базою для ночівлі та харчування екотуристів. Від інших напрямів

екологічний туризм відрізняється тим, що, з одного боку, сприяє захисту природи, підвищує екологічну культуру туристів-мандрівників, виконує просвітницькі функції, туристи з почуттям відповідальності й поваги ставляться до традиційних культур. З іншого – у всьому світі збільшення відвідування туристами заповідних територій посилює антропогенне навантаження на екосистеми заповідних місць, а отже, вимагає впорядкованості і об'єднання зусиль: представників влади, місцевих жителів і самих туристів.

Екологічний туризм передбачає насамперед повністю відсутній або мінімальний вплив на довкілля. Практика свідчить, що навантаження на природні екосистеми зростає прямо пропорціонально темпам туристських відвідувань. Негативні тенденції зеленого туризму були помічені в Європі, де, з одного боку, зросла площа понівечених місць туристами, з іншого, при надмірних туристських потоках погіршується якість відпочинку, оскільки втрачається дуже важливий фактор відпочинку для міського жителя – можливість побути наодинці з природою.

Національні та ландшафтні парки України настільки унікальні за своєю природою, що стають привабливими для міжнародного туризму – важливе джерело валютних надходжень в Україну.

При належній організації праці, відповідної реклами розвиток окремих видів зеленого туризму в мирних умовах сприятиме іншим галузям, які обслуговують туристську діяльність, і врешті-решт – підвищуватиме добробут людей, розвиватиме депресивні території за рахунок інтенсивного використання туристичних ресурсів. Як туристичні комітети, так і місцеві органи влади намагаються надавати приватному сектору необхідну підтримку, зокрема, допомагають з реалізацією нових ідей і проєктів. Зразком такого співробітництва є експеримент, який проводить рада з питань туризму Центральної Англії: туристам пропонують короткі «кулінарні подорожі». Варто відзначити, що Україна завжди славилася національною кухнею, яку ще належить відкрити світу. Такі програми мають об'єднати в єдиний комплекс виробників харчової продукції і туристичну індустрію під гаслом: «Село, смачна і якісна їжа – здорова атмосфера». Нині в рамках ЄС діє програма, що спрямована на підвищення якості обслуговування туристів, які відпочивають у сільській місцевості.

Український дослідник соціального середовища українського села В.І. Куценко відзначає, що рівень освіти населення в сільській місцевості знижується у зв'язку з масовим відтоком найбільш освіченої молоді у міста, і пропонує створити регіональні науково-освітні комплекси, які зупинять відтік працездатного населення із сільських територій у міські і підвищать добробут сільських жителів.

Професор економіки сільського господарства Університету Франка Міллера та Школи міжнародних відносин Університету Міссурі (США) Томас Джонс у рекомендаціях щодо розвитку сільської місцевості в Україні підкреслив, що, крім здійснення важливих інвестицій в споруди, дороги та інші складові інфраструктури, інвестувати необхідно у розвиток освіти та формування професійних навичок сільських людей, створити для цього певні дорадчі служби. Це

сприятиме, на думку Томаса Джонса, розвитку підприємницького інноваційного ринку в сільській місцевості.

Із 1996 р. певну роль в популяризації сільського зеленого туризму виконує громадська організація – Спілка сільського зеленого туризму, місцеві осередки якої створено у 18 областях України.

Висновки. Таким чином, розвиток сільського зеленого туризму може забезпечити сільське населення робочими місцями, скоротити відтік працездатного населення у міста і знизити інтенсивність процесу урбанізації у сільській місцевості, сприятиме створенню на селі прибуткових видів виробництва товарів та послуг, вирішенню проблем охорони природи, розширенню органічного землеробства, вирішенню соціальних питань на селі, а саме: бідності, зайнятості місцевого населення, розвитку у сільській місцевості інфраструктури, відродження національної культури, ремесла і традицій. Розвиток сільського зеленого туризму потребує вдосконалення його організаційної структури в межах окремих регіонів. Назріла необхідність прискорити створення осередків Спілки сільського зеленого туризму в регіонах, а також асоціації сприяння розвитку туризму, організаційні центри тощо.

Список використаних джерел

1. Березін О.В. Мале підприємництво та зелений туризм: перспективи розвитку. // Вісник ДІТП. Серія: Економіка, організація і управління підприємствами (в туристичній сфері). 2007, №11.- с.93-97.
2. Коробка С.В. Зелений туризм як різновид підприємницької діяльності в сільській місцевості / С.В. Коробка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tourlib.net/statti_ukr/korobka2.htm.
3. Коценко К.Ф. Роль зеленого туризму у структурній перебудові економіки та вирішенні соціально-економічних проблем сільського населення України у період після кризового відновлення./Регіональний розвиток України:проблеми та перспективи. Матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції. Київ, КНЕУ, 2017. – с. 85-91.
4. Куценко В. Соціальне середовище українського села як передумова сталого розвитку: діагностика та перспективи. / Економіст, №11, 2013. – с.11-14.
5. Мальська М.П., Худо В.В., Занько Ю.С. Організація туристичного обслуговування. Київ: Знання, 2011.
6. Малік М.Й. Сільський аграрний туризм як чинник розвитку сільських територій України / М. Й. Малік, Л.В. Забуранна // Економіка АПК: [міжнар. наук.-виробн. журнал]. – 2012. – №5. – С.110–115.
7. Мельниченко С.В. Соціально-економічне значення та проблеми розвитку сільського зеленого туризму в Україні / С.В. Мельниченко, А.Ю. Єременко // Київський національний торговельно-економічний університет [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ecologylife.ru>
8. Рутинський М.Й., Зінько Ю.В. Сільський туризм. Навчальний посібник. Київ: Знання, 2006.
9. <https://agropolit.com/news/5218-nazvano-kroki-vprovadjennya-novoyi-politiki-silskogo-rozvitku>.
10. <http://wyr.com.ua/id-9-maloizvestnyx-mest-zapadnoj-ukrainy-kotorye-stoi-it-posetit.html>.

References

1. **Berezin O.B.** Small enterprise and green tourism : prospects of development.// Announcer ДІТІ. Series: Economy, organization and management enterprises (in atourist sphere). 2007, №11.- p.93-97.

2. **Korobka C.B.** Green tourism as variety of tnterprise in rural locality / of C.B. Korobka [Electronic resource]. It is access Mode: http://tourlib.net/statti_ukr/korobka_2.htm/

3. **Kotsenko K.F** Role of green tourism in structural alterationof economy and decision of socio-economic problems of ruralpopulation of Ukraine in a period after crisis./ Development of region of Ukraine: problem and prospects. Materials 1v international research and practice conference. Kyiv, National University of Economics 2017. – p 85-91.

4. **Kutsenko V.I.** Social environment of the Ukrainian villageas pre-condition of steady development : diagnostics and prospects. / Economist, №11, 2013. – p. 11-14.

5. **Malska M.P., Khudo V.V., Zanko U.S.** Organization of tourist service. Kyiv: Knowledge, 2011.

6. **Malik M.I.** Rural agrarian tourism as factor of development of rural territories of Ukraine / M.I.Malik, L.V. Zaburanna L.V.// Economy of agroindustrial complex : international scientific and production. magazine]. – 2012. – №5. – p.110-115

7. **Melnichenko S.V.** A socio-economic value and problems of development of rural green tourism are in Ukraine / of S.V. Melnichenko, A. Y. Yeromenko. // is the Kyiv national trade and economic university [Electronic resource]. it is access Mode [http://www.ecologylife.ru /](http://www.ecologylife.ru/)

8. **Rutynskiy M.I., Zinko Y.V.** Rural tourism. Train aid. Kyiv: Knowledge, 2006.

9. <https://agropolit.com/news/5218-nazvano-kroki-vprovadjennya-novoyi-politiki-silskogo-rozvitku>

10. <http://wyr.com.ua/id-9-maloizvestnyx-mest-zapadnoj-ukrainy-kotorye-stoiit-posetit.html>